

J. E. Gunnerus

Om

Risen.

Delphinerne maae vel formedelst deres store Liighed, de har med Hvalerne og de fireføddige Dyr, henregnes til de mærkværdigste Skabninger, som opholder sig i Havet. Den Første iblant disse er Orca, Vang (a), Vang, Sugger, Spek / Sugger, Hval / Hund. Den Anden er Delphinus antiquorum, de Gamles Delphin, hvilken hos os i Almindelighed kaldes Springer, men paa Norst Iser eller Niser. Disse ere To Slags, hvoraf det eene er større end det andet. Det større Slags kalder Linnæus (S. N.

- (a) Man taler her til Lands om Tvende Slags Vang, den større og mindre, hvilke begge jeg hidindtil har ikkun seet langt fra i Søen. Den større kaldes i Almindelighed Stour Vang af sin høie Ryg / Finde eller Bygsel, saasom den skal ligne en Stør, eller som Bonden taler, Stour. Den mindre kaldes liden Vang, saavel som og undertiden Springer. Det er vist, at begge disse ere Hvalens værste Fiender, men hvilken af dem der er Orca, det vil Liden lære.

(S. N. Gen. 39. N. 2.) Delphis, og andre, Springerer. Det mindre Slags kalder han (l. c. n. 1.) Phocæna, og andre Turfio, eller den Nordiske Delphin. Af det sidste Slags har jeg faaet tvende ganske friske, fangede i Forste = Garnet i Strind = Fiorden. Den første og mindste fik jeg den 28. Januarii, og den anden den 23. April i indeværende Aar. Begge vare Hanner. Enhver af dem var oven paa sorte = blaae, neden under hvid, og langs efter Siderne, hvor den øvre sorte = blaae mødte den undre hvide Farve, havde den blaae og hvide Striber, og saae ligesom marmoreret ud: Dog mærkes deri en Forskiel paa Farven, at den store sorte = blaa Flek, som den sidste og største havde neden under Kiæben og som sees (Tab. VI. Lit. b.) feilede paa den første og mindste, hvilken kun frem imod Enden og Kanten af Under = Kiæften var noget blaa, hvorefter der fulgte nogle faa lysere blaa og hvide Striber. Dens Hud var allevegne saa glat, at man kunde speile sig deri. Den har tvende Bryst = Finder (jeg taler nu om den første) to og en halv Tomme brede, sex en fjerde Deel Tomme lange, indskaarne bag til tæt ved Kroppen, og som gaaer spids ud i Enden. Dens Ryg = Finde, som sidder noget nærmere til Hovedet, end til Spolen, forestiller en Trekant af ulige Sider, hvis Grund = Linie, som jeg sætter

ved Kroppen, er fem og en halv Tomme, men den øverste Side fire og en halv Tomme, og den nederste to og en halv Tomme lang, og skiller den sig derved fra det saa kaldede større Marsviins Ryg = Finde, at denne sidst nævnte er neden til eller paa den samme Side, som vender need til Spolen mere udhulet, og seer paa samme Sted snart ud som en halv Maane. Spolen, som er noget indstaaen i Midten, staaer paa tværs (horizontaliter, non verticaliter) Kroppens Skikkelse ligner noget en Regel, dog er den meget flad paa Siderne ned ved Spolen. Ryggen er flad- og bredagtig, Snuden noget stumpet, og ei saa aflang og spids i Enden, som paa det større Mar = Sviin eller Springerens. Dinene ere smaae, sorte = blaae, noget aflange, og ligner Svine = Dine. To gode Fingre bagen for Dinene, eller den yttre lille Dienes Krog er et lidet Hul, ei større end et Knappenaals-Hoved, som henhører til Horelsen (a). (Tab. IV. a.). Paa hver Side af Snuden ere tvende ligesaa smaae Næse = Huller, som staaer to Fingre fra Enden af Snuden, men to og en halv Finger, i lige nedgaaende Linie, fra Overlæben. For i Hovedet, næsten midt imellem Dinene, har den sit Pust- og Blæse = Hul, hvilket havde nogen Lighed med

(a) Klein de Pisc. Miss. I. Anatomie Phocœnæ, p. 24. 199.

med en halv Maane og hvis yttre Runding vendte op efter til Hoved. Iffen ifra Snuden. Dog var ikke Rundingen fuldkommen. Oven i Riæften tællede jeg 46., men neden i kunde jeg ikke finde meer end 44. Tænder. Thomas Bartholin derimod beretter (a) om en Nise, han skæer op, at den i begge Riæber havde 46. Tænder. Disse vare alle temmelig tynde, ikke meget brede, oven til rundagtige, for og bag til mindst, og der er ellers ingen mærkelig Forskiel paa dem. Tungen er rund og breedagtig, har Fryndser, et Stykke fortil, og hænger fast ved den nedre Riæbe for medelst et stærkt rynket Baand, som er breedt neden og smalt oven til, og forarsager, at den ikke kan løstes meget høit op. Midt under Bugen er en fem og en halv Finger lang og temmelig dyb Rima (vagina penis) (See Tab. IV. c.) spy Sommer neden for denne var en mindre og kortere Rima (Anus) (Tab. VI. d.) som stod tre Hænder og en og en halv Finger i fra Spolen (pinna caudalis) oven for den lange Rima var en liden aflang Grube (Lit. e.) hvori der saaes ligesom et Ur, hvilket var haardt at skære igiennem, dette holdt Hr. Doctor Henrici, som var saa god at anatomere dette Marsvin, for Navlen. Et liden Stykke oven for Anus var og et mindre Hull

R 3

(Lit.

(a) Hist. Anat. rar. cent. II, Hist. XXV. Anatomurionis. p. 215.

(Lit. f.) som jeg har bemærket paa begge, og man fandt ved Opfykrelsen, at det havde sin Gang igiennem Jsteret; men hvorhen, skal jeg ikke sige, i det at det var for sildigt, at undersøge denne Sag videre, da man fik Tid at see der efter. Det første Marsviins Længde udgjorde neppe to, men det andets, over to og en halv Allen, og skal dette mindre Slags fielden være meget længere; hvorudover jeg er af den Tanke, at den Snisa eller Nise, som handles om i Speculo Regali, og skal være 5-7. Alne lang (a) er enten det større Marsviin (Delphis) eller og Springereren (Orca).

Den havde under Huden tykt Fleck, som dog var tykkest frem paa Brystet paa Bugen, og midt paa Ryggen, hvor det vel var et Par Fingre tykt. Riødet saae ud, som Dre- Riød, men lignede Søe- Fugle- Riød i Smagen. For det meste benytter man sig af Flekket til at koge Tran deraf (b), dog spiser ogsaa fattige Folk undertiden baade Flekket og Riødet kogt, naar det tilforn har ligget nogle Dage i Salt, men Sæl- Hunde- Fleck

- (a) See Andr. Buffai forte Underretning om gamle Grønland c. IX. n. IX. Mscr. og M. W. p. 279. n. 11.
- (b) Af den sidste Nise, jeg meldede at have faaet, bekom jeg fire Kander klar Tran, eller som den her kaldes Lyse, og en og en halv Kande flettere eller Grundske.

Fleſk ſkal ſmage bedre. Dog, hvo vil tale om Smagen? jeg veed, at adſkillige formuende Folk paa Landet har fundet en beſynderlig Smag i Bjørne-Riød, ja i Bæver-Skin-ker og Haler, hvilke ſidſte beſtaaer næſten blot af Fleſk.

Hvad Niſens øvrige indvortes Skabning angaaer, ſaa kunde jeg vel maafkee temmelig udførlig beſkrive denne, ſaaſom jeg var nærværende ved dens Anatomie, og har optegnet det vigtigſte deraf: men ſiden der har været nok af dem, ſom har handlet herom, hvoriblant og vores berømte Thomas Bartholin maae regnes, ſaa vil jeg indſlutte alt, hvad jeg agter fornødent at melde om denne Sag, i følgende Anmærkninger.

I.) Efterat Skindet var trukket af, ſaaes for i Hovedet tvende Puſt-Hul, ſom ſtode jevnſides, og vare neden i forede med Skind, hvorifra der var Abning til Luſt-Røret. De ſamme vare oven paa dækkede til af et ſorte-blaat Skind, hvilket laae om ethvert af diſſe Hul i mange Ringe, ligesom ſmaaer Tarme, og Dækket af det ene Hul hang ſammen med det andet, ſaa at de, naar de vare afſkaarne, ſaae ſnart ud, ſom et Par Brillen. Man kunde tydelig ſee, at de vare en Fortſættelſe af den ſorte-blaae

Huud, som gif ned igiennem det udvortes
 synlige næsten Maane: dannede Pust: Hul.
 Nyttten af dem bestaaer vel fornemmelig i at
 forhindre Bandet at rinde bestandig oven fra
 ned i Luft: Røret; thi de sluttede ganske
 tæt sammen over Hukkerne, og kunde ikke an-
 derledes aabne sig, end ved den Luft eller
 det Band, som Nisen blæste op i Beiret:
 Dog kan de ogsaa tiene til at styre den Luft
 og det Band, Nisen blæser ud, og at sætte
 visse Grændser derfor. Ellers har denne ikke
 den Magt til at blæse Bandet i Beiret, som
 Hval: Fiskene besidde, af hvilke jeg paa
 Veien fra Næsse: Bye til Badsøe, i Sæl-
 skab med Hr. Provst Sylow og flere Præ-
 ster, har seet, fiorten Hvale paa eengang at
 blæse Bandet i det mindste saa høit, som en
 Skibs: Mast i Beiret. Jeg har vel og ofte
 seet Nisen tumle sig, men har ikke tydelig
 bemærket nogen Straale den blæste i Beiret,
 omendskjønt den ved sin Tumlen foraarsager
 en temmelig Bevægelse og Brusen i Bandet,
 og man kan tydelig høre den blæse og puste,
 saa at det suser og hviner, naar den kommer
 op af Bandet, ligesom den og, efter Hr. For-
 ged Legs Broders Candidati Theol. Hans
 Legs, Beretning til mig, kan skrigt dngtig,
 naar man vil tage Livet af den, hvilket han
 forsikrer selv med andre at have hørt, da
 man stak en Nise ihjel, som var kommen i
 Laxe:

Laxe = Garnet hos hans Broder, Hr. Fogeden. Det samme beretter og Hr. Porsanger, Missionar. Ord. i Ost = Finmarken, engang at have hørt, da en Nise blev skudt: Dog har man ikke fornummet saadant, da de tvende Niser, jeg fik, bleve stungne ihjel. Men disse vare og asfmægtige.

2.) Den haver et stort Hierte, med tvende Dren paa, og som bestaaer af tvende Kammere, ligesom i Menneffet, men det høiere Hierte = Kammer var meget blødere end det venstre. Hiertets Krands = Aarer (a) sees her, ligesom i Menneffet.

3.) Lungen har paa begge Siderne, en Finger breed guulagtig og noget igiennemsigtig Fit = Rand, som lader sig skille derifra, uden at fordærve Lungen selv.

4.) Nyrene laae omtrent midt i Ryggen, vare store, enhver sex gode Tommer lang, og næsten tre Tommer breed, af mørkerød Farve, noget ophøiede, og, hvilket er det mærkeligste, de saae snart ud som Druer. Urin = Gangene (b) gif oventil langs op efter igiennem Nyrene, og udbredde sine Grene

R 5

til

(a) Venæ Coronariæ.

(b) Ureteres.

til Siderne, og gif neden til ind i Urin-Blaeren, hvorifra og Urin-Røret (a) faaes at gaae ind i penem non osseum, suis corporibus spongiosis instructum, vagina membranacea reconditum, ligamentum & præputium peni efferendo subministrante. Testes over hvilke laae de saa kaldede Øvre Testes (b), lignede Testes avium, og laae strax neden for Nyrerne. Den havde og ligesom et Menneske Over- eller Bi-Tyrer (c), men enhver af disse to saae fast ud, som en Trekant med Spidsen eller Iffen op efter.

5.) Paa den mellemste Deel af Mavnen (d) hang Milten fast, som var rund og stor som en Balnød, men foruden denne var der sex mindre, hvoraf den mindste var ikke større end et Knappenaals-Hoved, hvilke alle maae ansees for Milter. Leveren bestoed af to store Lapper og een mindre, men var langt i fra ikke saa stor, som i Hav-Katten. Galle-Blære fandtes ikke, og dette har Thomas Bartholin og andre allierede bemærket, at den ikke findes; men derimod fandtes Galle-Gangen, som gif neden under,

- (a) Urethra.
- (b) Epididymides seu Parastatæ.
- (c) Renes succenturiati.
- (d) Ventriculo.

der, udaf Leveren (a), igiennem Tarmes Sæstet (b) ind i Tolv = Finger = Tarmen (c). Da samme Galle = Gang blev skaaren op, flød der en grøn Bædske ud. Under Maven saaes Tarm = Sæst = Kierteelen (d), ligesom i Menneffet.

6.) Den har 24. Rib = Been, ligesom Menneffet. 3 Ryg = Beenet (e), Halsen med beregnet, som man endnu kan see paa Been = Rænglet, hvilket jeg har ladet sammenhefte, ere 37. Leed eller egentlige Virbeler (f). Thomas Bartholin har kun tallet 36.

Hvo der har Lyst til at vide noget mere om dette lille Marsviins Anatomie, kan læse Thomas Bartholin, Blasius, Major, Tyson, Klein og andre flere.

Naar man nu ret betænker den store Liighed, som dette Marsviin, saavel som det

- (a) Ductus hepaticus (ductus biliaris ex hepate).
- (b) Mesenterium.
- (c) Duodenum.
- (d) Pancreas.
- (e) Spina dorfi.
- (f) Vertebræ.

det større Slags og en Deel andre Søe-Dyr
 f. E. Søe-Koen eller Manati (a) og Søe-
 Hundene, have med Menneffet, saa begriber
 man lettelig Oprindelsen til den Historie om
 Hav-Mænd og Hav-Fruer, saa at de
 Hænder, man paa et og andet Sted kan
 have at opvise af en Hav-Mand eller Hav-
 Frue, ere efter mine Tanker intet andet, end
 Fodderne af Søe-Kiør eller Finderne af
 Mar-Svinet og andre hval-artede Fiske:
 Af denne Tanke er og Keyfler i hans nyeste
 Reise-Beskrivelse, saavel som mange andre
 lærde Mænd. Enhver af Søe-Koens tvende
 Fodder skal, efter Hernandez (b) Beretning,
 være forsyned med Menneffe-Nægler, og
 dette Søe-Dyr bliver af mange kaldet en
 Gift, som har Hænder. Ja endog Nisens
 Bryst-Finder, naar man har skaaret Skin-
 det og Riødet af dem, ligne temmelig Mens-
 neste

(a) *Clus. exot. L. VI. C. XVIII. p. 133.*, hvor
 dens Figur sees. *Raji synopl. meth. anim.*
quadr. p. 193. 194 Hernandez i hans
Hist. Nat. Mexic. epitomatore Nardo Anto-
nio Reccho, p. 323. 324. hvor man finder
 to Kobber, eet for Søe-Dyren og eet for
 Koen. See og *Ulm. Hist. over R. til L.*
og B. T. IV. p. 233. *Linn. S. N. Gen. 6.*
N. 1. Klein de Quadrup. p. 282. Vers.
germ. sed p. 94. ed. Auct. Lat.

(b) *Hist. Mexic. p. 323. sq.*

neske-Hænder, hvilket adskillige har maattet tilstaae, som har seet dem hos mig, og denne Sag tilstaaer Thomas Bartholin (a) selv tildeels, naar han siger om bemeldte Findex: Manus humanæ Rudem formam exprimunt. P. Claude du Molinet gjør sig artige Betragtninger over en saa kaldet Sirene-Haand, som fandtes udi Ste. Genevieve Kabinet, og han skulde beskrive (b). Hans egne Ord lyder saaledes: On ne voit point dans les Cabinets des curieux de squelets de la tête de ce poisson, mais seulement de la main, ce qui marque, qu'il n'y a rien d'extraordinaire en tout le reste du Corps. Hvad den til Leyden af Pawio, i Overværelse af de Læt, anatomerte Hav Frue, fra Brasilien, angaaer, saa dommer Linnæus (c) ganske fornuftig derom, for Resten, regner Th. Bartholin selv (d) Hav-Mændene til Sælhunde-Slaget (Genus phocarum).

(a) L. C.

(b) Udi le Cabinet de la Bibliotheque de Ste Genevieve, II. Part. p. 204.

(c) S. N. p. 77. Not. Siren.

(d) Hist. Anat. rar. cent. II. Hist. XL. p. 188.

Phocæna .

